

TURINYS

	Niūrios perspektyvos	15
I DALIS	KYLANTI GRĖSMĖ	21
II DALIS	TAM TIKRAS ĮVYKIS	73
III DALIS	BAIMĖ	161
IV DALIS	KRAUJAS IR DULKĖS	207
V DALIS	AMERIKIEČIAI	327
VI DALIS	MEILĖ SIAUČIANT LIEPSNOMS	397
VII DALIS	VIENERI METAI PER DIENĄ	439
	Epilogas	470
	Padėkos ir šaltiniai	483
	Bibliografija	524

45 skyrius

Nenuspėjama magija

Vis dar siautėjo gaisrai, o žmonės tebetraukė iš griuvėsių lavonus. Churchillis atvyko į Ist Endą, kaip visada lydima inspektoriaus Thompsono, įspėjusio jį apie tokio vizito pavojų. Mopsas Ismay'us taip pat atvyko, jo mielas šuniškas veidas buvo persikreipęs dėl miego stygiaus ir sielvarto dėl daugybės nelaimingų žmonių, su kuriais teko pakeliui susidurti. „Žala buvo kur kas baisesnė nei įsivaizdavau, – rašė jis. – Visur degė gaisrai, kai kurie didžiuliai pastatai virto tiesiog skeletais, iš daugybės mažesnių namų liko krūva griuvėsių.“¹ Labiausiai jį pribloškė popierinės Britanijos vėliavėlės, įstatytos į medžių ir plytų nuolaužas. Pasak jo, nuo šio vaizdo „gerklėje sukilo gumulas“.

Churchillis suprato simbolinių veiksmyų galią. Jis užsuko į priešlėktuvinę slėptuvę, kur bomba nužudė keturiasdešimt žmonių. Dabar ten buvo susirinkusi didžiulė minia. Sekundę Ismay'us išsigando, kad žmonės gali pasipiktinti Churchillio atvykimu, nes vyriausybė nesugebėjo apginti miesto, bet šie Ist Endo gyventojai, regis, džiaugėsi. Ismay'us išgirdo kažką sušunkant: „Gerasis senasis Winnie! Taip ir manėme, kad atvyksi su mumis susitikti. Mes ištersime. Duok jiems gražos.“ Colinas Perry'is, važiuavęs dviračiu prasidėjus antskrydžiui, taip pat matė Churchillį ir dienoraštyje pažymėjo: „Ministras pirmininkas atrodė neįveikiamas, jis toks ir yra. Tvirtas, atkaklus, veriančio žvilgsnio.“

Taip, jis buvo tvirtas, bet kartais, įveiktas nuniokojimo vaizdų ir žmonių stiprybės, atvirai verkdamas. Vienoje rankoje Churchillis laikė didžiulę baltą nosinę akims valytis, kitoje gnaužė lazdos rankeną.

– Matote, – sušuko pagyvenusi moteris, – jam tikrai rūpi, jis verkia.

Kai Churchillis priėjo prie būrelio prislėgtų žmonių, žiūrinčių į savo namų liekanas, viena moteris riktelėjo:

– Kada bombarduosime Berlyną, Winnie?

Churchillis atsisuko, pakratė kumštį ir lazdą ir atsakė:

– Patikėkite tai man!

Po šito, kaip pastebėjo vyriausybės darbuotojas Samuelis Battersby'is, minios nuotaika staiga pasikeitė. „Tučtuojau visiems pakilo ūpas, – rašė jis. – Visi buvo patenkinti ir nuraminti.“² Jis nutarė, kad tą akimirką tai buvo tobulas atsakymas. „Ką tokio ministras pirmininkas galėjo tuo metu ir tokiomis liūdnomis aplinkybėmis pasakyti, kad tai neskambėtų patetiškai ir netinkamai ar netgi atvirai pavojingai?“ Battersby'io nuomone, tai buvo pavyzdys „išskirtinės, nenuspėjamos magijos, kurią spinduliuavo Churchillis“ – jo gebėjimas paversti „nelaimės sukeltą kančią niūriu patikinimu, kad galiausiai pasieksime pergalę“.

Churchillis ir Ismay'us važinėjo po Ist Endą iki vėlyvo vakaro, ir tai kėlė vis didesnę uosto pareigūnų ir inspektoriaus Thompsono nerimą. Sutemus, kai neabejotinai prasidės naujas antpuolis, gaisrai pasitarnaus kaip švyturiai. Pareigūnai pasakė Churchillui, kad jis privalo tučtuojau išvykti iš šios vietos, bet, kaip rašė Ismay'us, „jis buvo užsispyręs labiau nei bet kada ir norėjo viską pamatyti“³.

Sutemus iš tiesų vėl pasirodė bombonešiai. Churchillis ir Ismay'us įlipo į automobilį. Kai vairuotojas per vargus bandė pravažiuoti užblokuotomis ir užtvartomis gatvėmis, tiesiai priešais juos nukrito krūva padegamųjų bombų, žaižaruojančių ir šnypščiančių, tarsi kas nors būtų apvertęs dėžę su gyvatėmis. Churchillis, pasak Ismay'aus, „apsimestinai naiviai“ paklausė, kas per daiktai ten nukrito. Ismay'us jam paaiškino ir žinodamas, jog Liuftvafė naudoja padegamąsias bombas tam, kad apšviestų taikinius netrukus pasirodysiantiems bombonešiams, pridūrė, kad jų automobilis yra „pačiame taikinio viduryje“.

Tebeliepsnojančios gaisrai taip pat pasitarnavo šiam tikslui. Liuftvafė surengė pirmąjį antskrydį šeštadienio popietę, kad bombonešių pilotai turėtų į valias dienos šviesos rasti Londoną pagal koordinatas, nepasitelkę spindulinės navigacijos sistemos. Jų sukelti gaisrai plieskė visą naktį, tad buvo lyg orientyrai kiekvienai naujai bombonešių bangai. Bet bombos vis tiek krito netiksliai, tad atsitiktiniai sprogimai aidėjo po visą miestą. Tai paskatino Amerikos oro pajėgų stebėtoją Carlą Spaatzą pažymėti dienoraštyje: „Panašu, kad prasidėjo Londono bombardavimas nesirenkant nieko.“⁴

Churchillis ir Ismay'us grįžo į Dauning Stritą 10 vėlai vakare ir rado pagrindinę salę prigužėjusią štabo narių ir ministrų, kurie vis labiau nerimavo dėl to, kad Churchillis negrįžta iki sutemų.

Churchillis praėjo pro juos netaręs nė žodžio.

Tada visi užsipulė Ismay'ų, kad jis leido ministrui pirmininkui atsidurti tokiame pavojuje. Į tai Ismay'us atsakė, kad „visi, kas įsivaizduoja, jog gali valdyti

ministrą pirmininką per tokias iškylas, gali pabandyti savo laimę kitą kartą⁵. Perpasakodamas tai Ismay'us pažymėjo, kad iš tiesų tai buvo pasakyta kur kas šurkščiau.

Sunerimęs, kad isterija dėl įsiveržimo gali viską komplikuoti, sausumos pajėgų vadas generolas Brooke'as sekmdienio rytą išleido savo karininkams nurodymus, kad jie gali įsakyti skambinti bažnyčių varpais tik tuo atveju, jeigu patys savo akimis *matė* bent dvidešimt penkis besileidžiančius parašutininkus, o ne tada, kai išgirdo mušant varpus kitoje vietoje arba gavo pranešimus iš antrų rankų.

„Cromwellio“ aliarmo signalas liko galioti. Nerimas dėl invazijos vis augo.

Beaverbrookas rugsėjo 7-osios antpuolį priėmė kaip niūrų įspėjimą. Grįžęs į Londoną jis skubiai surengė pasitarimą su svarbiausiais pareigūnais ir įsakė iš esmės pakeisti nacionalinės aviacijos pramonės struktūrą. Nuo šiol stambūs centralizuoti gamybos taškai bus suskaidyti ir paskirstyti po visą šalį. „Spitfire“ naikintuvų fabrikas Birmingame buvo padalintas į dvidešimt tris pastatus aštuoniuose miestuose, didžiulė „Vickers“ ginklų gamykla, kurioje dirbo dešimt tūkstančių žmonių, buvo paskirstyta po keturiasdešimt dvi vietas, nė vienoje iš jų nebuvo daugiau kaip penki šimtai darbuotojų. Nepaisydamas to, kad neabejotinai įžiebs naują biurokratinę kovą, Beaverbrookas prisiėmė teisę savo valia rekvizuoti bet kokią gamyklos erdvę, jeigu tik ji šiuo metu nėra išnaudojama ir nevykdo kokios nors svarbios su karu susijusios funkcijos.

Be to, Beaverbrookas ėmė vis labiau nerimauti dėl to, kaip jo pagaminti lėktuvai laikomi iki perdavimo kovojančioms eskadrilėms. Iki šiol nauji lėktuvai būdavo laikomi didžiuliuose sandėliuose, paprastai KOP oro uostuose, bet dabar Beaverbrookas įsakė paskirstyti juos po kaimo vietas, paslėpti garažuose ir svirnuose, nes šitaip bus išvengta katastrofiškų nuostolių, kuriuos gali sukelti net ir vienas sėkmingas vokiečių pilotas. Dėl šito Beaverbrookas nerimavo nuo liepos, kai apsilankė sandėlyje Brais Nortone Oksfordo vakaruose ir pamatė, kad daugybė lėktuvų sustatyti greta vienas kito, „pavojingai atviri prieš ataką“⁶, kaip jis išsireiškė žinutėje Churchillui. Po šešių savaičių paaiškėjo, kad jo nerimas buvo pagrįstas, nes vos du vokiečių lėktuvai, užpuolę oro bazę, sunaikino dešimtis lėktuvų. Naujos lėktuvų slėptuvės buvo pramintos „Liesnelių lizdais“.

Beaverbrookas išskaidymo programa sukėlė biurokratų įsiūčio bangą. Jis atiminėjo pastatus, kuriuos kitos ministerijos ketino naudoti savo reikmėms. „Tai buvo savavališka, tai buvo... aukščiausio lygio piratavimas“⁷, – rašė jo sekretorius Davidas Ferreras. Bet Beaverbrookas išskaidymo logika buvo neįveikiama, kad ir kaip

jai priešinosi. Kaip rašė Ferreras, „jis gavo patalpas kuriam laikui ir priešus visam gyvenimui“.

Tiesa, dėl to sulėtėjo naujų lėktuvų gamyba, bet tai atrodė menkas nuostolis, palyginti su užtikrinimu, kad joks antskrydis nebepadarys žalos lėktuvams.

Sekmdienį Hitlerio padėjėjas Rudolfas Hessas pakvietė Albrechtą Haushoferį susitikti Bad Godesbergo miestelyje prie Reino. Kitaip nei prieš tai devynias valandas vykęs Hesso pokalbis su Albrechto tėvu, šis susitikimas truko vos dvi valandas. „Turėjau galimybę šnekėti visiškai atvirai“⁸, – vėliau apie šį pokalbį Albrechtas rašė savo užrašuose. Jiedu aptarė, kaip įtakingiems pareigūnams Anglijoje pasakyti, kad Hitleris tikrai suinteresuotas susitarti dėl taikos. Pasak Hesso, Hitleris nenori sunaikinti Britų imperijos. Hessas paklausė: „Negi Anglijoje nėra žmogaus, pasirengusio sudaryti taiką?“

Jausdamasis saugus dėl draugystės su padėjėju, Albrechtas manė galįs kalbėti visiškai atvirai, kas kitą žmogų būtų galėję pasiūsti į koncentracijos stovyklą. Jis atsakė, jog anglai nori užtikrinimo, kad Hitleris gerbs taikos susitarimą, nes „praktiškai visi svarbūs anglai fiurerio pasirašytą sutartį laiko beveikiu popiergaliu“.

Tai suglumino Hessą. Albrechtas pateikė jam pavyzdžių, tada paklausė: „Kokias Anglija turės garantijas, kad naujoji sutartis nebus sulaužyta tučtuojau, kai tik mums tai bus naudinga? Reikia suprasti, kad netgi anglosaksų pasaulyje fiureris laikomas šėtono įsikūnijimu žemėje, su kuriuo reikia kovoti.“

Galiausiai pokalbis pasisuko apie galimą tarpininką ir susitikimą neutralioje šalyje. Albrechtas pasiūlė savo draugą hercogą Hamiltoną. Pasak jo, „jis kiaurą parą turi prieigą prie visų svarbių žmonių Londone, netgi Churchillio ir karaliaus“. Žinojo tai Albrechtas ar ne, bet dabar hercogas buvo ir vieno KOP padalinio vadas.

Po keturių dienų hercogą aplinkiniais keliais pasiekė Hesso ir Albrechto rašytas laiškas. Jis buvo parašytas miglota kalba, jame buvo keliamas mintis, kad hercogas ir Albrechtas turėtų susitikti neutralioje vietoje Lisabonoje. Albrechtas pasirašė laišką raide „A“, tikėdamasis, kad hercogas supras, kas jį siuntė.

Hercogas nieko neatsakė. Tebetvyrant tylai iš Anglijos, Hessas suprato, kad jam būtina kreiptis tiesiogiai. Be to, jis ėmė manyti, kad jam vadovauja paslaptina nematoma ranka. Vėliau savo sūnui Wolfui, pravarde Buzas, Hessas rašė: „Buzai! Atkreipk dėmesį, kad yra aukštesnės viską lemiančios jėgos, kurias aš turiu tau parodyti – pavadinkime tai dieviškomis galiomis: jos įsikiša mažų mažiausiai tada, kai ateina didžiųjų įvykių metas.“⁹

Mary Churchill visiškai netinkamu metu, įpusėjęs jos vasariškai idilei Brekl Halyje, nutarė rugsėjo 8-ąją, sekmadienį, kai buvo stipriai bombarduotas Londonas, vėl paprašyti tėvų leidimo grįžti į sostinę. Laiške Clementine ji rašė: „Dažnai apie jus visus galvoju – nekenčiu, kad šiomis tamsiomis dienomis turiu būti atskirta nuo tavęs ir tėčio. Prašau – ak! – prašau, mieloji mamyte, leisk man grįžti.“¹⁰

Mary troško pradėti dirbti Moterų savanoriškoje tarnyboje (MST) ir jau turėjo vietą Londone, parūpintą motinos anksčiau tą vasarą, tačiau jos darbas turėjo prasidėti tik po atostogų Brekl Halyje. „Taip norėčiau būti su jumis ir prisiimti dalį naštos, be to, noriu pradėti dirbti,“ – rašė Mary. Ji ragino Clementine „nepaversti Kačiuuko „evakuacijos Kačiuuko“.

Bombonešiai grįžo į Londoną ir tą naktį, ir dar kitą, rugsėjo 9-ąją, pirmadienį. Bomba pataikė į rašytojos Virginios Woolf namus Blumsberyje, kur buvo ir jos leidyklos „Hogarth Press“ būstinė. Smogė į namą ir antra bomba, bet ši sprogo ne iš karto – ji detonavo po savaitės ir visiškai sugriovė namą. Pirmą kartą bombos krito ant Londono Vest Endo. Viena pataikė į Bakingamo rūmų teritoriją, bet sprogo tik kitą rytą, 1:25 valandą, išsvaidydama stiklą šukes po karališkąsias patalpas. Tačiau karaliaus ir karalienės ten nebuvo, jie naktis leido Vindzoro pilyje, už trisdešimties kilometrų į vakarus nuo rūmų, paskui kiekvieną rytą važiuodavo į Londoną.

Dabar, kai vokiečiai pradėjo atakuoti Londoną, Mary tėvai, nesujaudinti jos paskutinio maldavimo, nutarė, kad ji turi praleisti žiemą Čekerse, kur galės visu etatu dirbti MST netoli esančiame Eilsberio kaime. Clementine, matyt, perkėlė dukters darbo vietą iš Londono nepasitarusi su Mary. „Turbūt mano gyvenimo „sutvarkymas“ vyko telefonu“¹¹, – rašė Mary.

Rugsėjo 11-ąją, trečiądienį, Mary išvykimo į Čekersą, pusseserė Judy ir jos motina Venetia surengė jai vakarėlį gimtadienio ir išvykimo proga ir pakvietė į jį keletą KOP pilotų. Vakarėlis baigėsi gerokai po vidurnakčio. Dienoraštyje Mary pavadino jį „geriausiu, kokiame esu buvusi nuo neatmenamų laikų“, be to, papasakojo apie susidūrimą su jaunu pilotu Ianu Prosseriu. „Išeidamas jis taip saldžiai romantiškai mane pabučiavo – šviečiant žvaigždėms ir mėnuliui – ak ak – TIKRA ROMANTIŠKA ATMOSFERA.“¹²

Tą vakarą jos tėvas kreipėsi per radiją iš požeminių karinio kabineto patalpų, pasitelkdamas BBC ypatingąjį ryšį su įtvirtintu kambariu. Šis pastatų kompleksas buvo už penkių minučių pėstute nuo Dauning Strito 10 einant Vaitholo centru. Kreipimosi tema buvo invazija, kuri, regis, turėjo prasidėti visai netrukus. Kaip visada Churchillis pasiūlė optimizmo ir nepagražintos tikrovės mišinį. „Mes negalime pasakyti, – kalbėjo jis, – kada jie pasirodys, mes negalime tiksliai žinoti,

ar jie apskritai bandys tai padaryti, bet niekas neturi dėtis aklas ir nematyti, kad su įprastu vokišku rūpestingumu ir metodiškumu ruošiamą didelę, visuotinę invaziją į šią salą. Gali būti, kad ji jau prasidėjo – Anglijoje, Škotijoje, Airijoje ar visose trijose vietose.“¹³

Churchillis išpėjo: jeigu Hitleris ketina įsiveržti, jis tai padarys netrukus, kol nepablogėjo orai ir kol KOP antpuoliai prieš Vokietijos invazijai surinktą laivyną nepadarė pernelyg daug žalos. „Todėl turime laikyti kitą savaitę ypač svarbiu laikotarpiu mūsų istorijoje. Jis prilygsta dienoms, kai Lamanšo sąsiauriu artėjo ispanų armada... arba kai Nelsonas stoji prieš Napoleono Didžiąją armiją Bulonėje.“ Bet dabar, teigė Churchillis, „mūsų pasaulio ir civilizacijos gyvenimas ir ateitis“ nuo šio karo rezultatų „priklauso kur kas labiau nei tomis didvyriškomis praeities dienomis“. Kad žmonės neišsigastų jo žodžių, Churchillis suteikė pagrindo vilčiai ir optimizmui. Jis sakė, kad KOP yra stipresnės nei kada nors anksčiau, o sausumos pajėgos dabar priskaičiuoja pusantro milijono karių.

Churchillis pavadino Hitlerio vykdomą Londono bombardavimą „bandymu palaužti mūsų šlovingosios salos tautą žudynėmis ir niokojimu“. Bet šis bandymas, vykdomas „niekingo žmogaus“, sąlygojo atsakomąją ugnį. „Jis pasiekė tik tiek, kad uždegė britų širdyse ugnį, čia ir visame pasaulyje, ir ji švies dar ilgai po to, kai visų gaisrų, jo sukeltų Londone, pėdsakai bus pašalinti.“

Kalba buvo niūri, bet tą naktį Londono gyventojai staiga pasijuto pakylėti, nepaisant to, kad vėl atskrido vokiečių bombonešiai. Ši naujai sukilusi kovinės dvasios banga neturėjo nieko bendro su Churchillio kreipimusi, labiau su jo talentu suprasti, kad paprastas mostas gali padaryti didžiulę įtaką. Londono gyventojus siutino, kad per naktinius antpuolius Liuftvafė, regis, galėjo laisvai atskristi ir išskristi savo nuožiūra, netrukdomi naktinės tamsos apakintų KOP ir keistai tylių priešlėktuvinių pabūklų. Tuos pabūklus aptarnaujantiems kariams buvo įsakyta taupyti amuniciją ir šauti tik tada, kai lėktuvas matomas virš galvos, todėl jie apskritai retai šaudė. Churchillio įsakymu į miestą buvo atvežta daugiau pabūklų, dabar jų skaičius nuo devyniasdešimt dviejų padidėjo iki beveik dviejų šimtų. Dar svarbiau, kad Churchillis įsakė kareiviams šaudyti iš jų nesivaržant, nors puikiai žinojo, kad iš tų pabūklų retai kada numušami lėktuvai. Įsakymas buvo įvykdytas jau trečiądienio naktį, rugsėjo 11-ąją. Tai padarė didelį poveikį civilių kovinei dvasiai.

Taigi griaudėjo pabūklai, vienas karininkas apibūdino tai kaip „didžiąją dalimi beprotišką ir nevaldomą šaudymą“¹⁴. Prožektoriai apšvietė dangų. Londono gyventojų džiaugsmui, sviediniai sproginėjo virš Trafalgaro aikštės ir Vestminsterio kaip fejerverkai, dėl to gatvėse be perstojo krito šrapnelių lietus. Pasak romanisto Williamo Sansomo, pabūklai skleidė „įsimintiną garsą, jis drebino, kratė ir akino

visą Londono širdį¹⁵. Churchillis mėgo pabūklų griaudėjimą, tad, užuot ieškojęs slėptuvės, bėgdavo į artimiausią pabūklų ugniavietę ir stebėdavo. Ši kakofonija „padarė didžiulį poveikį žmonių moralei, – rašė asmeninis sekretorius Johnas Martinas. – Nuotaika pakylėta, ir po penktos bemiegės nakties visi šį rytą atrodo kitaip – linksmi ir pasitikintys savimi. Tai buvo keistas masių psichologinis reiškinys – palengvėjimas, kurį junti smogęs atgal“¹⁶. Kitą dieną vidaus žvalgyba patvirtino šį poveikį. „Pagrindinė pokalbių tema šiandien – priešlėktuvinė ugnis praėjusią naktį. Tai labai pakėlė kovinę dvasią: visuomeninėse slėptuvėse žmonės džiūgavo ir iš jų pokalbių buvo aišku, kad pabūklų griaudėjimas jiems sukėlė tiesiog malonų šoką.“¹⁷

Dar geriau, kad trečiadienį, kai Churchillis sakė kalbą ir dundėjo pabūklai, atėjo žinia, jog KOP praėjusią naktį stipriai smogė Berlynui – „kol kas rimčiausias bombardavimas“¹⁸, rašė Williamas Shireris dienoraštyje. Pasak jo, KOP pirmą kartą numetė ant miesto daugybę padegamųjų bombų. Pusė tuzino iš jų nusileido daktaro Jozefho Goebbelso sode.

46 skyrius

Miegas

Tęsiantis antpuoliams Londono gyventojus ėmė varginti žemiški kasdienio gyvenimo rūpesčiai, pavyzdžiui, nuolatinis lietaus vandens lašėjimas pro šrapnelių pramuštus stogus. Stiklo trūko, tad išdaužtus langus reikėjo užkalti lentomis, kartonu arba brezentu. Churchillis tikėjo, kad artėjant žiemai Liuftvafės vadas Göringas užsibrėžė planą „išdaužyti kiek įmanoma daugiau langų“¹. Elektra ir dujos dažnai buvo išjungtos. Važiuoti į darbą tapo ilgu ir varginančiu dalyku: vienos valandos kelionė galėjo išsitęsti iki keturių ar daugiau.

Vienas blogiausių karo poveikių buvo miego stygius. Sirenos, bombos ir nerimas paversdavo naktis košmaru, lygiai kaip neseniai ėmę griaudėti priešlėktuviniai pabūklai. Pasak vidaus žvalgybos, „žmonės, gyvenančius netoli pabūklų dislokavimo vietos, kamuoja rimtas miego trūkimas: apklausus gyvenančius netoli vieno pabūklo Vakarų Londone paaiškėjo, kad žmonės čia miega kur kas mažiau nei gyvenantys už kelių šimtų kilometrų“². Bet niekas nenorėjo, kad pabūklai nutiltų. „Dėl miego stygiaus mažai skundžiamasi, ir pagrindinė to priežastis – pakylėta nuotaika, apėmusi dėl prasidėjusių atsišaudymų. Vis dėlto šį rimtą miego stygių reikia stebėti“.

Londono gyventojai, bėgdavę į visuomenines slėptuves, sužinojo, jog jos nelabai pritaikytos miegoti, nes prieškarinė civilinė gynyba nesitikėjo, kad oro antpuoliai vyks naktimis. „Aš labiausiai bijau ne bombų, o nuovargio, – prisipažino dienoraštyje viena moteris iš „Mass-Observation“ programos, dirbusi civilinėje tarnyboje. – Po bemiegės nakties bandai dirbti ir susikaupti, bet akys nori iššokti iš galvos lyg skrybėlės segtukai. Mielai mirčiau miegodama, jeigu tik galėčiau užmigti.“³

Tyrimas parodė, kad 31 proc. apklaustųjų rugsėjo 11-osios naktį nemiegojo⁴. Dar 32 proc. miegojo mažiau kaip keturias valandas. Tik 15 proc. pasakė, kad miegojo daugiau kaip šešias valandas. „Pokalbiai sukosi tik apie viena – kur ir kaip

pamiegoti“⁵, – rašė Virginia Cowles. „Kur“ buvo ypač didelis iššūkis. „Visi turėjo savo teorijų: kai kurie rinkosi rūsį, kiti sakė, kad saugiausia – viršutinė namo dalis, nes kitaip tave užgrius nuolaužos, kai kurie rekomendavo siaurus griovius galiuniuose soduose, o dar kiti tvirtino, kad geriausia viską užmiršti ir žūti lovoje.“

Mažas procentas Londono gyventojų kaip slėptuve naudojosi metro, nors dėl populiarus vėlesnių laikų mito susidarė įspūdis, kad visas Londonas plūdo į požemines metro stotis. Rugsėjo 27-osios naktį policija suskaičiavo daugiausia žmonių, besislepiančių metro stotyse – jų buvo 177 000, taigi apie 5 proc. bendro tuo metu Londone likusių gyventojų skaičiaus⁶. Churchillis iš pradžių norėjo, kad viskas taip ir liktų. Didelis žmonių susitelkimas metro stotyse jam kėlė baimę, kad gali žūti šimtai, o gal net tūkstančiai, ir visa tai dėl vienos bombos, jeigu ji prasimuštų giliai po žeme iki metro platformos. Rugsėjo 17-ąją bomba išties smogė į Marmuro arkos metro stotį, nužudydama dvidešimt žmonių, o spalį keturi tiesioginiai smūgiai į stotis nužudė arba sužeidė šimtą šešiasdešimt. Tačiau Profesorius įtikinėjo Churchillį, kad būtinos gilios slėptuvės, kuriose galėtų tilpti daug žmonių. „Dabar kyla labai grėsmingas nepasitenkinimas“, – teigė jam Profesorius, nes žmonės nori „saugios ir tylios nakties“⁷.

Lapkričio mėnesį atlikta apklausa atskleidė, kad 27 proc. Londono gyventojų naudojami slėptuvėmis savo namuose, dauguma jų buvo vadinamos Andersono slėptuvėmis – jas taip pavadino Johno Andersono, vidaus saugumo ministro, garbei. Tai buvo metalinės konstrukcijos, įkastos į žemę kiemuose ir soduose. Jos galėjo apsaugoti gyventojus nuo visko, išskyrus tiesioginį smūgį. Tiesa, apsaugoti nuo potvynio, purios žemės ir kaulus stingdančio šalčio jos taip pat nelabai galėjo. Dar daugiau Londono gyventojų – pagal vienus skaičiavimus, 71 proc. – tiesiog likdavo namuose, kartais rūsiuose, o dažnai ir savo lovose⁸.

Churchillis miegojo Dauning Strite 10. Kai atskrisdavo bombonešiai, didžiuliui Clementine siaubui, jis lipdavo ant stogo jų stebėti.

Rugsėjo 12-ąją, ketvirtadienį, 1 800 kg sverianti bomba, greičiausiai kokia nors „Satan“ atmaina, nukrito šalia Šv. Pauliaus katedros ir pramušė žemę iki aštuonių metrų, bet nesprogo. Žmonės iškasė tunelį, kad ją pasiektų, ir po trijų dienų atsargiai iškėlė į paviršių. Šie tunelio kasėjai buvo vieni pirmųjų, gavę karaliaus siūlymu įsteigtą naują apdovanojimą už civilių drąsą – Jurgio kryžių.

Kitą dieną bombos vėl smogė į Bakingamo rūmus, šį kartą tik per plauką nepataikė į karališkąją porą. Jie atvyko iš Vindzoro pilies, nes, sprendžiant iš oro sąlygų, atrodė, kad šį kartą naujų reidų turbūt nebus – lijo, dangus buvo tirštai nuklotas debesimis. Pora kalbėjosi su karaliaus asmeniniu sekretoriumi Alecu Hardinge'u

viršutinio aukšto kambaryje, kurio langai išėjo į atvirą didžiulį keturkampį rūmų centrą, ir tada išgirdo lėktuvų gausmą, pamatė, kaip pro šalį pralekia dvi bombos. Sprogimas supurtė visus rūmus. „Mes pažvelgėme vienas į kitą ir kuo skubiau išėjome į koridorių, – rašė karalius dienoraštyje. – Viskas nutiko per keletą sekundžių. Visi spėliojome, ar nesame mirę.“⁹ Jis buvo įsitikinęs, kad į rūmus buvo taikytasi sąmoningai. „Lėktuvą matė skrendantį virš Molo po debesimis, tada jis ėmė pikiruoti pro debesis ir numetė dvi bombas kieme, dvi keturkampėje aikštėje, vieną ant koplyčios ir dar vieną sode.“ Rūmus saugojęs policininkas pasakė karalienei, kad tai buvo „didingas bombardavimas“.

Nors visuomenė greitai sužinojo apie šias bombas, tai, kad karališkoji pora tik per plauką išgyveno, buvo laikoma paslapyje netgi nuo Churchillio – jis sužinojo apie tai gerokai vėliau, kai rašė asmeninę karo istoriją. Po šio nutikimo karalius buvo sukrėstas. „Tai buvo košmariška patirtis ir nenoriu, kad ji pasikartotų, – prisipažino jis dienoraštyje. – Ji tikrai pamokė, kad ateityje tokiais atvejais reikia „ieškoti slėptuvės“, bet privalu būti atsargiam, kad netaptum apsėstas tos minties.“¹⁰ Kol kas jis nesijautė ramus. „Man nepatinka sėdėti savo kambaryje pirmadieniais ir antradieniais, – rašė jis kitą savaitę. – Negaliu skaityti, visada skubu pažvelgti pro langą.“

Šis nutikimas turėjo ir teigiamą pusę. Karalius pastebėjo, kad antpuolis privertė jį ir jo žmoną jaustis artimesnius masėms. Kaip lakoniškai išsireiškė karalienė: „Džiaugiuosi, kad buvome bombarduojami. Dabar jaučiu, kad galiu pažvelgti Ist Endui į veidą.“¹¹

Artėjant savaitgaliui invazijos baimė pasidarė didesnė. Buvo beveik pilnatis, potvyniai artimiausioje ateityje turėjo būti palankūs puolimui, tad Londono gyventojai ėmė kalbėti apie „invazijos savaitgalį“. Rugsėjo 13-ąją, penktadienį, sausumos pajėgų vadas generolas Brooke'as dienoraštyje rašė: „Viskas byloja, kad rytoj prasidės puolimas nuo Temzės iki Plimuto! Įdomu, ar rytoj tokiu metu būsime atsilaikę?“¹²

Nuogastavimai buvo tokie rimti, kad šeštadienį Churchillis nusiuntė Mopsui Ismay'ui, karinio kabineto sekretoriui Edwardui Bridgesui ir kitiems aukščiausiesiems pareigūnams direktyvą, liepdamas nuvykti į specialųjį įtvirtintą kompleksą Londono šiaurės vakaruose, vadinamąjį „Aptvarą“, kur, jeigu nutiktų blogiausia, turėjo trauktis ir toliau dirbti vyriausybė. Mintis apie vyriausybės evakuaciją iš Vaitholo Churchilliiui buvo lyg prakeiksmas, jis bijojo, kad šitaip visuomenei ir ypač Amerikai bus pasiųstas pralaimėjimo signalas. Bet dabar nebuvo galima gaišti. Taigi Churchillis įsakė ministrams apžiūrėti jiems skirtas patalpas ir „būti pasiruošusiems ten persikelti per labai trumpą laiką“. Be to, pareikalavo, kad apie

šiuos pasiruošimus nebūtų atskleista visuomenei. „Galime numanyti, – rašė jis, – kad teritorija aplink Vaitholą ir Vestminsterį dabar bet kuriuo metu gali tapti oro antpuolio taikiniu. Vokiečių metodas – paversti centrinės vyriausybės sunaikinimą lemtinga preliudija į platų visos šalies puolimą. Jie tai darė visur, tad neabejotinai darys ir čia, kur gamtovaizdis lengvai atpažįstamas, o upės ir aukšti pastatai yra puikus orientyras tiek dieną, tiek naktį.“¹³

Nors nerimas dėl įsiveržimo vis augo ir sklandė įvairiausių gandų, daug tėvų iš Londono ir kitų Anglijos vietų tą savaitgalį pajuto ramybę. Su didžiuliu palengvėjimu jie išsiuntė savo vaikus iš Liverpulio į Kanadą laivu „City of Benares“, vildamiesi, kad šitaip apsaugos juos nuo bombų ir netrukus prasidėsiančios vokiečių invazijos. Laivas gabeno devyniasdešimt vaikų, daugumą jų lydėjo motinos, kiti plaukė vieni. Keleivių sąrašė buvo po gimimo apipjaustytas berniukas, kurio tėvai bijojo, kad dėl šios priežasties įsiveržę priešai gali palaikyti jį žydu.

Praėjus keturioms dienoms po išplaukimo iš Liverpulio, už 960 kilometrų, jūroje siaučiant audrai, į laivą pataikė vokiečių povandeninio laivo torpeda. „City of Benares“ nuskendo, žuvo 265 žmonės, įskaitant septyniasdešimt iš devyniasdešimties laive buvusių vaikų.